

УДК: 330.341.1

Ольга ГЛАДКОВА

Національний фармацевтичний університет, Харків, Україна

ФІНАНСОВИЙ САМОРОЗВИТОК ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ

***Резюме.** Сучасна економічна ситуація в країні характеризується затяжною фінансовою кризою. В цих умовах перед суб'єктами підприємництва стають питання забезпечення сталого фінансового саморозвитку, пошук резервів формування власних фінансових ресурсів. Дослідивши різноманітні точки зору щодо сутності понять «розвиток» та «саморозвиток», запропоновано авторське визначення фінансового саморозвитку, що полягає у здатності підприємства так формувати й розміщувати свої фінансові ресурси, щоб забезпечити власну фінансову стійкість, зростання ринкової вартості та досягнення стратегічних цілей розвитку. Розглянувши існуючі резерви та джерела зростання власних фінансових ресурсів підприємства, зроблено висновок, що фінансовий саморозвиток повинен бути спрямований, у першу чергу, на реалізацію інноваційно-інвестиційного процесу, досягнення стратегічних цілей і виконання місії суб'єкта підприємництва.*

***Ключові слова:** підприємство, розвиток, фінансовий саморозвиток, джерела фінансування, власні фінансові ресурси, внутрішні резерви.*

Olga GLADKOVA

National University of Pharmacy, Kharkiv, Ukraine

FINANCIAL SELF-DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN FINANCIAL CRISIS

***Summary.** The current economic situation is characterized by a prolonged financial crisis. In these circumstances, the business entities are issues of sustainable financial self-search for reserves forming their own financial resources. Examining a variety of views on the essence of the concepts of development and self-development the author offers the definition of financial self-development that is the ability of the enterprise to form and place its financial resources to ensure its own financial stability, increase market value and achieve the strategic goals of the development. Thus the components of financial self-development are the processes which are developing spontaneously and are controlled by management indirectly as well as the processes directly managed on the basis of taking into account changes in the environment, in accordance with the mission and vision of the company, leading to an increase in the market value of the company and are accompanied by changes and innovation. It was determined that financial self-sustainable enterprises should look for reserves forming their own financial resources. In the article they were classified as reserves related to the best use of existing material and organizational resources and reserves associated with the implementation of innovations. It was noted that among these groups there is a fundamental difference: the first type opportunities reserves are limited. Provisions of the second group are only limited by financial capacity of each respective phase of innovation. But most innovations, in their turn, create innovative financial opportunities of self-development that with increasing innovation increasingly distribute.*

Having reviewed the existing reserves and resources of growth of business entity's own funds, it was concluded that the financial self-development should aim, above all, for innovation and investment process in the enterprise, to achieve its strategic goals and mission.

***Key words:** enterprise, development, financial self-development, funding own financial resources, internal reserves.*

Постановка проблеми. Наслідками сучасної фінансової кризи стали зниження платоспроможного попиту, дорожнеча й малодоступність кредитних ресурсів, різке зниження інвестиційних коштів, що спрямовуються в підприємницьку діяльність, її нездатність розвиватися за рахунок внутрішніх фінансових ресурсів, та, як результат, відсутність фінансових можливостей впроваджувати інноваційні методи й технології в організацію виробничого процесу. Для того, щоб вижити в складній економічній ситуації, захиститися або хоча б знизити результати негативного впливу, підприємствам необхідно відтворювати та примножувати власний капітал, шукати можливості для залучення додаткових внутрішніх і зовнішніх інвестицій у розвиток основного капіталу, впроваджувати технічні інновації тощо. Все це викликає необхідність формування ефективної програми фінансового саморозвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В економічній літературі різні аспекти організації фінансової діяльності підприємства, розробки фінансової стратегії його розвитку знайшли відображення в наукових роботах С. Аптекаря, Р. Бірмана, Дж. Бейлі, І. Бланка, В. Ковальова, Л. Костирко, Л. Омелянович, А. Поддєрьогіна, А. Пригожина, Д. Ригаліна, А. Садєкова, Н. Кондратьєва, Й. Шумпетера та інших. Разом з тим, не зважаючи на значну кількість робіт, присвячених теоретичним і практичним основам організації фінансової діяльності й фінансової роботи підприємства, недостатньо дослідженим залишається питання, що торкаються його фінансового саморозвитку, особливо в умовах фінансової кризи.

Актуальність цього питання, його практична та наукова значущість для національних виробників визначили необхідність проведення подальших досліджень.

Метою статті є визначення сутності фінансового саморозвитку суб'єкта підприємництва, його джерел та внутрішніх резервів їх зростання, а також ролі фінансового саморозвитку в забезпеченні сталого розвитку компанії.

Виклад основного матеріалу. Проведене теоретичне дослідження робіт вітчизняних та іноземних вчених показали, що на сьогодні в економічній науці не зустрічається єдиного чіткого визначення саморозвитку підприємства.

У філософії визначається, що справжній розвиток – це завжди саморозвиток. А під розвитком, у свою чергу, розуміється фундаментальна категорія діалектики, що виражає процес руху, зміни органічних цілісних матеріальних і духовних систем. При цьому найхарактернішими рисами розвитку виступають виникнення якісно нового об'єкта (або його стану), спрямованість, безповоротність, закономірність, єдність якісних і кількісних змін, взаємозв'язок прогресу та регресу, суперечливість та інші.

Згідно з думкою Д. Ригаліна й А. Бударова [1] здатність системи до саморозвитку реалізується проявом прагнення до самоорганізації, що відбувається в динаміці. А під цим проявом автори розуміють постійну зміну структури, корекцію завдань системи відповідно до змінних умов зовнішньої дії.

Тобто, визначальним для саморозвитку системи вони вважають динамічну змінюваність під впливом чинників навколишнього середовища. Вважаємо, що з цим визначенням авторів повністю погодитися не можна, оскільки змінюваність під впливом чинників зовнішнього середовища є необхідною, але недостатньою складовою саморозвитку.

Справді, основним чинником, що змушує підприємства змінюватися, впроваджувати інноваційні процеси, продукти, технології є зміни в зовнішньому середовищі. Суб'єкти підприємництва, що існують в жорсткому конкурентному середовищі, основні зусилля спрямовують на досягнення конкурентних переваг. Визначальним для досягнення конкурентних переваг є наявність у підприємства ключових чинників успіху, характерних для обраного ними виду діяльності. Зміна ключових чинників успіху призводить до формування певних суперечностей у

функціонуванні підприємства. Для того, щоб вижити, зберегти й/або підсилити конкурентну перевагу, підприємство повинно увімкнути механізм адаптації до нових умов. Це спричиняє зміну, збільшення структурної та функціональної різноманітності системи, адекватно відображаючи змінні зовнішні умови. Проте у вищеописаному підході керівництву, власникам підприємства відводиться пасивна роль спостереження за ситуацією та відповідей на зміни середовища, що, на наш погляд, не є коректним.

Інша точка зору у П. Ветренка, який визначає розвиток як комплекс взаємопов'язаних заходів, заснований на стратегічному, довготерміновому плануванні та спрямований на підвищення ефективності й розвиток діяльності існуючого підприємства [2]. Дослідник вважає, що розвиток бізнесу може реалізовуватися за двома основними напрямками: розширення діяльності підприємства, пов'язане зі зміною існуючої структури, та вдосконалення існуючої структури організації й управління підприємством. Вчений передбачає активну позицію керівників підприємства, які вибирають напрям розвитку підприємства та засоби розвитку. Для цього процесу суттєво, що нормативні вимоги, критерії ефективності завжди виводяться з місії, уявлення, яким підприємство повинно стати через деякий час – тобто бачення. Проте у визначенні не йдеться про ті чинники, які не перебувають у сфері безпосереднього управління керівництва підприємства.

Ці позиції мають спільну рису, яку ми вважаємо дуже важливою для визначення саморозвитку підприємства, – саморозвиток супроводжується змінами, інноваціями. Ці висновки підтверджуються науковими роботами Н.Д. Кондратьєва [3] та Й. Шумпетера [4], згідно з якими етапу економічного зростання систем передують етап прогресивних нововведень технічного й управлінського характеру.

Подібної думки дотримується й А. Пригожин, який каже, що зростання не дорівнює розвитку, оскільки воно визначається як збільшення маси однорідних елементів, а розвиток – зміна елементного складу тієї ж системи та способів їх поєднання. Він розглядає інноваційний потенціал підприємства як головний стратегічний ресурс, причому зміни повинні бути не реактивними, а проектними [5].

Зауважимо, що стійкий розвиток передбачає наявність внутрішніх джерел розвитку (саморозвитку), а не постійне зовнішнє стимулювання. Відповідно до закону єдності та боротьби протилежностей саморозвиток викликається внутрішніми властивими суб'єктові протилежностями, в ролі яких на підприємстві виступають економічні інтереси підприємств, працівників, суспільства. Взаємозв'язки підприємства з зовнішнім світом, їх внутрішні взаємини породжують зазвичай низку додаткових протилежностей. Наприклад, різні інтереси підприємства як постачальника і як покупця: купити – дешевше, продати – дорожче.

Про це при визначенні саморозвитку підприємства стверджують Г. Латфулін та О. Райченко [6]. Вони вважають, що саморозвиток – це некерований процес, стихійний розвиток самого підприємства, а те, що за допомогою управлінських рішень намагаються реалізувати менеджери, називається організаційними змінами. На їхній погляд, «сам же об'єкт як організація розвивається не тільки, а інколи, не стільки під цілеспрямованою дією суб'єкта, скільки в результаті найрізноманітніших змін, що постійно відбуваються в ньому та з ним. Причому теоретичні дослідження та практичні спостереження далеко не завжди спроможні відповісти на питання про те, що стало результатом самостійного розвитку організації, а що є наслідком управлінського впливу на неї». Автори вважають, що самостійний розвиток організації відбувається в межах її життєвого циклу.

Підприємство, як будь-яка організація, проходить певні стадії розвитку. Ці стадії мають не тільки кількісні, але й якісні відмінності. Стадії розвитку організації визначають її можливості, впливають на продуктивність, визначають те коло проблем, яке постає в центрі уваги її членів. Відбувалося чимало спроб стадіювати життєвий цикл

організацій, відповідно до яких було зроблено висновок, що життєвий цикл організації складається з трьох фаз: зростання, зрілість, старіння. Крім того, не можна не враховувати цілі персоналу, які можуть не співпадати з цілями керівництва підприємства, що може виражатися в опорі змінам. Тобто, подолання опору змінам – одна із складових саморозвитку підприємства. Таким чином, концепція стійкого розвитку підприємства полягає в досягненні оптимальних результатів розвитку з мінімальним негативним впливом на чинники зовнішнього та внутрішнього середовищ. Наприклад, не обмежувати права робітників, партнерів і конкурентів, не забруднювати навколишнє середовище і т.д.

На наш погляд, не зважаючи на властиві кожній фазі особливості, все ж можна змінити напрям розвитку підприємства – за допомогою інноваційних процесів перевести підприємства у фазу зростання. І, безумовно, розвитку підприємства властиві чинники, які не знаходяться під безпосереднім контролем керівників підприємства, проте навіть цими чинниками керівництво може керувати опосередковано.

Таким чином, процесом розвитку підприємства є його саморозвиток, що складається з постійного виникнення й подолання внутрішніх суперечностей, зумовлених структурою та змістом самого підприємства. Ідеальною для суперечності є стадія його дозволу за допомогою досягнення рівноважного стану, за якого підприємство отримує максимально ефективний результат.

До речі, у колишньому СРСР переважною концепцією була статичність, тенденція до директивної організації, тоді як у ринковій економіці переважають процеси самоорганізації. Сам процес розвитку не є остаточно визначеним. Адаптація суб'єктів господарювання до змін вимагає пошуку шляхів фінансового саморозвитку. Процеси фінансової організації та фінансової самоорганізації повинні бути узгоджені. А основою самоорганізації є процес саморозвитку.

Основною метою управління підприємством є забезпечення високих темпів стійкого розвитку в стратегічній перспективі та зростання його конкурентної позиції на ринку. А необхідною умовою стійкого розвитку є стійкий фінансовий стан підприємства. Фінансова стійкість є складовою економічної, яка разом з її іншими видами, наприклад, технічною, кадровою забезпечує загальний стабільний розвиток підприємств. При цьому основною складовою підвищення фінансової стійкості підприємства є забезпечення максимізації ринкової вартості підприємства. Підвищити ринкову вартість підприємства можна за допомогою формування та ефективного використання прибутку. Якщо не спрямовувати отримуваний підприємством прибуток в інновації, а тільки на потреби поточного споживання, підприємство буде позбавлено основного джерела формування власних фінансових ресурсів для саморозвитку, а, отже, втрачатиме конкурентні позиції, скорочуватиме потенціал формування власних фінансових ресурсів за рахунок внутрішніх джерел. Фінансовий саморозвиток підприємства може здійснюватися тільки за допомогою високої інвестиційної активності, підвищення його здатності ефективно акумулювати власні фінансові ресурси, що забезпечують приріст своїх активів, і підвищення фінансової стійкості суб'єкта підприємництва.

Тому наша точка зору на сутність фінансового саморозвитку підприємства полягає в його здатності так формувати й розміщувати свої фінансові ресурси, щоб забезпечити власну фінансову стійкість, зростання ринкової вартості та досягнення стратегічних цілей розвитку. При цьому складовими фінансового саморозвитку є процеси, що розвиваються стихійно, управляються керівництвом підприємства опосередковано, а також процеси, безпосередньо керовані, на основі врахування змін у зовнішньому середовищі відповідно до місії та бачення підприємства, що призводять до збільшення ринкової вартості підприємства й супроводжуються змінами та інноваціями.

Основним змістом саморозвитку є використання внутрішніх резервів. Цей момент

особливо яскраво виявився в умовах світових фінансових криз, коли вплив зовнішнього оточення, зовнішніх макро- та мікроекономічних чинників є обмежений, і, як наслідок, більшість підприємств зазнають величезних втрат і збитків. Разом з тим, попередні кризи показали, що підприємства, які засновували свою стратегію на саморозвитку, успішно долали вплив кризи. Яскравим прикладом цього є компанія General Motors [7], яка в період 1929 – 1932 змогла протистояти кризовим явищам в економіці завдяки децентралізації адміністрування та координаційній політиці.

Забезпечити сталий саморозвиток, особливо в кризових умовах, можна, в першу чергу, за рахунок використання внутрішніх ресурсів. Їх особливістю є те, що вони виникають у процесі господарської діяльності підприємства у вигляді прибутку. Внутрішнім ресурсом є також амортизація. Але багато вчених заперечують таке трактування та вважають амортизаційні відрахування лише умовними бухгалтерськими записами.

Безумовно, без кредитних ресурсів здійснювати ефективний розвиток набагато складніше, ніж із їх використанням. Але при цьому необхідно мати на увазі, що кредитні ресурси не замінюють внутрішніх. Крім того, кредитні ресурси є більш ризикованим джерелом фінансування підприємницької діяльності, що, в свою чергу, вимагає особливо ретельних оцінювань можливості своєчасного їх повернення.

Кредитна ейфорія, що передувала нинішній кризі, й стала однією з основних причин її виникнення, показала це надто очевидно.

Отже, фінансовий саморозвиток передбачає, в першу чергу, орієнтацію на власні фінансові ресурси, виявлення внутрішніх резервів їх формування та ефективного використання.

В літературі наводиться чимало різних класифікацій цих резервів. Найважливішими з них є:

- 1) резерви, що пов'язані з кращим використанням існуючих матеріальних (основного та оборотного капіталу) та організаційних (інституційних) ресурсів;
- 2) резерви, що пов'язані з реалізацією інновацій.

Вважаємо, що між цими групами існує принципова різниця: можливості першого виду резервів є обмеженими. Що торкається другої групи, то резерви, пов'язані з реалізацією інновацій, є обмеженими лише фінансовими можливостями кожного відповідного етапу. Але самі інновації, в свою чергу, створюють фінансові можливості інноваційного саморозвитку, які в міру зростання інноваційної діяльності все більше поширюються.

Висновки. Ключовим орієнтиром діяльності будь-якого суб'єкта підприємництва є його фінансовий саморозвиток. Під ним слід розуміти здатність підприємства так формувати й розміщувати свої фінансові ресурси, щоб забезпечити власну фінансову стійкість, зростання ринкової вартості й досягнення стратегічних цілей розвитку. Керівництво підприємства повинно забезпечити створення умов для стійкого фінансового саморозвитку, орієнтуючись під час їх розроблення на інноваційну складову.

Conclusions. Summarizing the above, it should be noted that the key factor of any business entity is its financial self-development. It is the company's ability to form and place their financial resources to ensure its own financial stability, increase market value and achieve the strategic goals of development. The company's management should provide conditions for sustainable financial self-development, focusing on their development on innovation component.

Використана література

1. Бударов, А.Ю. Исследование сущности процессов самоорганизации в высокотехнологичных отраслевых кластерах / А.Ю. Бударов, Д.Б. Рыгалин [Электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-suschnosti-protsesov-samoorganizatsii-v-vysokotekhnologichnyh-otraslevykh-klasterah>.

2. Ветренко, П.П. Организационно-экономическое обеспечение системы гипермаркетов в России: дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 [Текст] / П.П. Ветренко. – СПб, 2005. – 149 с.
3. Кондратьев, Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения [Текст] / Н.Д. Кондратьев. – М.: Экономика, 2002. – 768 с.
4. Шумпетер, Й. Теория экономического развития: (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры) [Текст] / Й. Шумпетер; пер. с нем. В.С. Автономова. – М.: Прогресс, 1982. – 455 с.
5. Пригожин, А.И. Методы развития организации [Текст] / А.И. Пригожин. – М.: МЦФЭР, 2003. – 864 с.
6. Райченко, А.В. Теория организации [Текст] / А.В. Райченко, Г.Р. Латфуллин. – СПб.: Питер, 2004. – 400 с.
7. Крукеберг, Д. Корпоративная стратегия компании в период кризиса [Текст] / Д. Крукеберг, Т. Иванова // Зеркало недели. – 2009. – № 17. – 9 с. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/korporativnaya_strategiya_kompanii_v_period_krizisa.html.

References

1. Budarov A.U. Issledovanie sushnosti protsesov samoorganizatsii v vysokotekhnologichnyh otraslevykh klasterah, A.U. Budarov, D.B. Rigalin. [Electronic resource]. Access mode: <http://cyberleninka.ru/article/n/issledovanie-suschnosti-protsesov-samoorganizatsii-v-vysokotekhnologichnyh-otraslevykh-klasterah>.
2. Vetrenko P.P. Organizatsionno-ekonomicheskoe obespechenie sistemy gipermarketov v Rossii: diss ... kand. ekon. nauk : 08.00.05, P.P. Vetrenko. SPb, 2005, 149 p.
3. Kondratiev N.D. Bolshie cikli koniunkturi i teoriiai predvideniia, N.D. Kondratiev. M.: Ekonomika, 2002, 768 p.
4. Shumpeter Y. Teoriia ekonomicheskogo razvitiya: (issledovaniie predprinimatelskoioy pribili, kapitala, kredita, protsenta i tsikla koniunkturi), Y. Shumpeter; per. s nem. V.S. Avtonomova. M.: Prohress, 1982, 455 p.
5. Pryhozyn A.Y. Metodi razvitiia organizatsii, A.Y. Pryhozyn. M.: MTsFER, 2003, 864 p.
6. Raychenko A.V. Teoriia organizatsii, A.V. Raychenko, H.R. Latfullin. SPb.: Piter, 2004, 400 p.
7. Krukeberh D. Korporativnaya strategiya kompanii v period krizisa, D. Krukeberh, T. Yvanova. Zerkalonedely, 2009, no. 17, 9 p. [Electronic resource]. Access mode: http://gazeta.zn.ua/ECONOMICS/korporativnaya_strategiya_kompanii_v_period_krizisa.html.

Отримано 24.04.2017

УДК 336. 221. 4 (477)

Василь КАНЮК

**Тернопільський національний економічний університет,
Тернопіль, Україна**

АЛГОРИТМ АНАЛІЗУ ПОДАТКОВИХ РИЗИКІВ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

***Резюме.** Досліджено теоретико-організаційні засади податкових ризиків, які можуть виникати при здійсненні суб'єктом господарювання будь-яких видів діяльності, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції, товарів, робіт і послуг, товарно-грошовими та фінансовими операціями, комерційною діяльністю, впровадженням соціально-економічних і науково-технічних проектів. Розроблено алгоритм дій внутрішнього аудитора щодо ідентифікації, оцінки й аналізу податкових ризиків, який включає дев'ять етапів.*

З метою прогнозування й оцінювання податкових ризиків розроблено їх класифікацію, відповідно до якої можна стверджувати, що значна група податкових ризиків відноситься до ризиків бізнесу, а саме – бухгалтерський і юридичні ризики.